

Розділ 1. ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ЇЇ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ

Широкомасштабне вторгнення військ РФ в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., перевело воєнне протистояння двох країн (яке тривало від лютого 2014 р.) у нову стадію. Почалась великомасштабна війна з використанням усіх видів конвенційного озброєння, якої Європа не бачила від 1945 р. Завдяки героїчному опорі Сил оборони України та усього українського народу, підтримці наших союзників, плани агресора здобути блискавичну перемогу виявились зірваними. За цим коротким реченням криється низка операцій. Спробую проаналізувати ключові з них, зупинившись не так на ході бойових дій (це має бути, а частково вже стало предметом спеціальних досліджень), як на впливові, який спричиняли результати цих операцій на загальну воєнно-стратегічну ситуацію. Основа цього дослідження – історична періодизація широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, яку розробив ГШ ЗСУ. Ця періодизація охоплює час від грудня 2021 р. до кінця 2022 р. У ній виділяється підготовчий етап (до 23 лютого 2022 р.), а також три стратегічні операції Сил оборони України: перша оборонна (24 лютого – квітень 2022 р.), друга оборонна (травень–серпень 2022 р.) і перша стратегічна наступальна операція (від серпня до кінця 2022 р.)¹. Із січня 2023 р. почалась третя стратегічна оборонна операція.

У військово-стратегічному розумінні театр російсько-української війни поділяється на три ОЗ: Північно-Західну (північна частина Житомирської, Київська, Чернігівська, частина Сумської обл.), Східну (Північна частина Харківської, Луганська,

¹ Про Історичну періодизацію широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Лист МОН України № 1/1070-23 від 24.01.2023. Додаток. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/01/18/Inform.materialy.HSH-ZSU.18.01.2023.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).

Донецька обл.) і Південно-Західну (південні частини Миколаївської, Херсонської, Запорізької обл.)² (рис. 1).

Рис. 1. Операційні зони російсько-української війни після початку широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну. Джерело: <https://armyinform.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/inf-9-2048x1152.jpeg>

У кожній з ОЗ російське воєнно-політичне керівництво переслідувало свої стратегічні цілі. У Східній ОЗ головною метою був вихід до адміністративних меж Донецької та Луганської обл. – завдання не лише прагматичне, а й ідеологічне, бо воно давало змогу подати агресію проти України як «захист територіальної цілісності» колаборантських псевдодержавних утворень ДНР і ЛНР. У Північно-Західній ОЗ перед військами агресора стояли найбільш амбітні цілі – захоплення столиці України та інших адміністративних і економічних осередків. У Південно-Західній ОЗ цілі РФ були найбільш прагматичними: пробити сухопутний коридор до окупованого Криму (а в ідеалі – і до Придністров'я), а також забезпечити постачання прісної води в Крим Північно-Кримським каналом³.

Ключове значення для подальшого ходу війни мала, на мою думку, успішна оборона українських військ у Північно-Захід-

² Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/> (дата звернення: 20.09.2023).

³ Charuk A. Wielka Wojna. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 15. P. 15.

ній ОЗ та прилеглому до неї районі Східної ОЗ (Харківщина). У межах першої стратегічної оборонної операції Сили оборони України реалізували тут кілька операцій оперативного рівня. До переліку десяти найбільших перемог ЗСУ за перший рік від початку широкомасштабного вторгнення військ РФ увійшли дві позиції, безпосередньо пов'язані з бойовими діями у Північно-Західній ОЗ та прилеглому до неї районі Східної ОЗ під час першої стратегічної оборонної операції: оборона Києва, Чернігова, Сум і Харкова у лютому–квітні 2022 р. та звільнення від армії РФ Півночі України і повна деокупація Київської, Чернігівської, Сумської обл.⁴ Така класифікація у принципі придатна для ЗМІ, однак є не зовсім точною у військово-стратегічному сенсі.

Оборона Києва, Чернігова, Сум, а також подальше визволення території Київської, Чернігівської та Сумської обл. є складовими частинами Київської оборонної операції (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). Вітчизняні дослідники виділяють у ній три етапи: перший – відбиття наступу ударних угруповань противника, стримування темпів просування російських військ (24 лютого – 1 березня); другий – зупинення просування ворога, зрив його намагань відновити наступ (2–23 березня); третій – відступ противника та відновлення положення на державному кордоні (24 березня – 2 квітня)⁵. На мою думку, ключове значення для провалу планів противника оволодіти Києвом мала успішна оборона українськими військами аеродрому Гостомель. Російське командування планувало захопити цей об'єкт вертолітним десантом у перші ж години широкомасштабного вторгнення. Це дало б змогу перекинути в Гостомель військово-транспортними літаками частини ПДВ, які могли б швидко увійти в Київ. По суті, планувалась класична десантно-штурмова операція. Однак українські війська зуміли відбити першу спробу захоплення аеродрому. Це призвело до зриву графіку російської наступальної

⁴ Горбачова А. У Міноборони озвучили головні перемоги ЗСУ за рік повномасштабного вторгнення Росії. URL: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-u-minoboroni-ozvuchili-golovni-peremogi-zsu-12156222.html> (дата звернення: 20.09.2023).

⁵ Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 3. С. 19.

операції. Коли ж росіяни все ж змогли оволодіти летовищем, українська артилерія вивела з ладу злітно-посадкову смугу, унеможлививши використання її російськими літаками⁶.

Київська оборонна операція, хоч і була реалізована у межах першої стратегічної оборонної операції Сил оборони України, сама мала стратегічне значення. Пояснюється це низкою чинників, головним із яких є те, що у разі швидкого захоплення Києва агресором склалися б сприятливі умови для реалізації ключового завдання, поставленого російським воєнно-політичним керівництвом: зміни влади в Україні й призначення маріонеткового «уряду»⁷.

Іншою важливою складовою першої стратегічної оборонної операції стала Харківська оборонна операція (24 лютого – 14 травня 2022 р.). Бої за друге за чисельністю місто України, потужний промисловий і комунікаційний осередок, почались із першого дня широкомасштабного вторгнення та тривали 2,5 місяця. Фахівці Центру досліджень воєнної історії Збройних сил України у Харківській оборонній операції виділяють три етапи: 1) зрив російських планів захоплення Харкова (24 лютого – 3 березня 2022 р.); 2) стабілізація лінії бойового зіткнення (4 березня – 28 квітня 2022 р.); 3) завершення оборони Харкова (29 квітня – 14 травня 2022 р.)⁸. Російське командування сподівалося, що оволодіти містом вдасться дуже швидко, адже Харків знаходиться лише за 40 км від кордону і в ньому проживає значна частка російськомовного населення, яке, на думку росіян, мало б радо зустрічати окупантів. Спроби захопити Харків із ходу провалились. Причина була очевидною – російське військово-політичне керівництво недооцінило волю українців до опору агресії і, як наслідок, виділило сили, яких вистачило б на рейдову чи поліцейську операцію, але аж ніяк не на повноцінний штурм великого міста. Характерно, що це визнали навіть самі росіяни. Дозволю собі процитувати фрагмент статті у

⁶ Харук А. Оборона Гостомельського і Васильківського аеродромів: спроба реконструкції подій. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 144–145.

⁷ Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. Стратегічний характер... С. 23–24.

⁸ Хлонь С., Пагіря О., Полтораков О. «Східна брама держави» (Оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.)). Б. м., б. д. С. 2–6.

фаховому часописі «Військова думка» («Военная мысль»): «На-
явні дані оцінки військово-політичної обстановки на Україні не
повною мірою відповідали дійсності. Місцеві мешканці росій-
ськомовних областей замість квітів і короваїв, як ми очікували,
зустріли тиллові колони наших військ громадянським спротивом
... відомості про морально-психологічний стан особового скла-
ду Збройних сил України виявились некоректними. Очікування
неготовності їх до збройного спротиву і масової здачі в полон
не виправдались»⁹ (переклад із російської – А. Х.). У відповідь
російська артилерія, яка зайняла позиції на північно-східних
околицях Харкова, почала обстріл міста, намагаючись зламати
волю до опору. На другому етапі Харківської оборонної опера-
ції росіяни продовжували бойові дії на околицях міста, але їх-
нім завданням було вже не здобуття Харкова, а зв'язування боєм
українських військ задля недопущення перекидання їх на інші
напрямки. Третій же етап ознаменувався українським контр-
наступом, метою якого було розблокування міста і відтіснення
ворожих військ до російсько-українського кордону в північному
та північно-східному напрямках від Харкова. Додатковою ціл-
лю було створення загрози лініям постачання ворожого угрупов-
вання під Ізюмом, що мало запобігти російському наступу на
Краматорськ і Слов'янськ. До 14 травня стало зрозуміло, що
Харківську оборонну операцію виграли Сили оборони України.
Від цього моменту росіяни зосередили зусилля на забезпеченні
відведення військ із району Харкова, утриманні позицій і шляхів
постачання на магістралях на північ і схід від Харкова та недо-
пущенні просування українських військ до державного кордону.
На протигагу відступу на початку квітня 2022 р., коли російські
війська були виведені з Київської, Чернігівської та Сумської обл.
на територію РФ, у Харківській обл. росіяни зберегли части-
ну своїх позицій у прикордонній смузі завширшки приблизно
10 км у районі Козача Лопань–Липці–Веселе. На особливу увагу
заслуговує той факт, що успіх контрнаступу під Харковом був
досягнутий без значної частки озброєння західного походжен-
ня – західна артилерія та ракетні системи ще не встигли надійти

⁹ Тукмаков О. Г. Основные направления совершенствования военно-поли-
тической работы при подготовке операций. *Военная мысль*. 2023. № 2. С. 47–48.

на передову. Проте від першого дня війни з великим успіхом застосовувалася західна піхотна зброя: ПТРК *Javelin*, гранатомети *NLAW*, переносні ЗПК *Stinger* і *Piorun* тощо¹⁰.

У Східній ОЗ у період першої стратегічної оборонної операції ворогові вдалось окупувати значну частину досі неокупованої території Луганської обл. У Донецькій обл. просування було значно скромнішим, але тут ворог зумів оточити Маріуполь. Почалась героїчна оборона цього українського міста. Цю операцію неможливо розглядати у відриві від бойових дій у Південно-Західній ОЗ, де росіянам вдалося досягти значних успіхів уже в перші дні широкомасштабного вторгнення. Вже 27 лютого вороже угруповання, яке наступало з тимчасово окупованого Криму, зайняло Бердянськ, просуваючись до Маріуполя з заходу. Одночасно противник вів наступальні дії зі східного напрямку. На початку березня місто було оточене, а 10 березня почались вуличні бої¹¹. Героїчна оборона Маріуполя тривала до 20 травня 2022 р., а її останнім осередком став завод «Азовсталь». Невеликий гарнізон міста упродовж 83 днів скупав значні сили противника, що вплинуло на хід бойових дій російсько-української війни. Російські війська вкрай жорстоко поводитись із місцевим мирним населенням (зрештою, це характерно не лише для Маріуполя, але й для усіх інших міст і сіл, які були окуповані російськими військами). За неповними даними (станом на 18 квітня 2022 р.), кількість жертв серед цивільних у Маріуполі оцінювалась у 22 тис. осіб, а 95 % житлових будинків у місті були знищені або серйозно пошкоджені¹².

У Південно-Західній ОЗ російські війська з тимчасово окупованого Криму завдавали ударів одразу за кількома напрямками. Однією з головних цілей було здобуття Херсону. З цією метою підрозділи тактичного десанту захопили стратегічно важливі мости через р. Дніпро в районі населених пунктів Антонівка та Нова Каховка з завданням утримувати їх до підходу сухопутного угруповання з Криму. Порівняно нечисленні українські ча-

¹⁰ Charuk A. Obrona Charkowa. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 20–21.

¹¹ Ponomarenko R. Bitwa o Mariupol. *Nowa Technika Wojskowa*. 2022. № 6. P. 25–27.

¹² Ponomarenko R. Bitwa o Mariupol... P. 33.

стини, відрізані від основних сил на лівобережній Херсонщині, вели маневренну оборону, намагаючись стримати просування противника – здійснювати стаціонарну оборону у відкритій степовій місцевості за умов чисельної переваги ворога та його домінування в повітрі було неможливо¹³. Вже ввечері 25 лютого 2022 р. основні сили українського південного угруповання змушені були відступити до Миколаєва, а російські війська почали штурм Херсону, повністю взявши місто під свій контроль до 3 березня¹⁴. Херсон став єдиним обласним центром України, який зуміли захопити російські війська під час широкомасштабного вторгнення.

На Запорізькому напрямку Чонгарське угруповання військ агресора, долаючи опір нечисленних українських підрозділів, вело наступ за двома напрямками: східним (через Бердянськ до Маріуполя) та північним (на Мелітополь і далі на Запоріжжя). Росіяни 4 березня зуміли захопити стратегічно важливий і вкрай екологічно небезпечний об'єкт – Запорізьку АЕС. Однак подальші спроби наступу на Запоріжжя були блоковані українськими військами на лінії Василівка–Пологи–Гуляйполе–Велика Новосілка. Ключовими ж подіями в битві за український Південь стали бої на підходах до Миколаєва та Вознесенська. Тут вдалось зупинити ворожий наступ, не дозволивши агресорові захопити українські чорноморські порти, пробити сухопутний коридор до Придністров'я, а також оволодіти Південноукраїнською АЕС і Криворізьким залізорудним басейном¹⁵.

Перша стратегічна оборонна операція стала першим етапом відбиття широкомасштабного наступу РФ. Сили оборони України завдали стратегічної поразки російським військам у Північно-Західній ОЗ у битві за Київ. У результаті ворог був змушений відійти з районів Києва, Чернігова та Сум. Знищення 13–14 квітня крейсера «Москва» остаточно ліквідувало загрозу висадки російського військово-морського десанту в районі Одеси та дало змогу ЗСУ розпочати операції з відновлення контролю над

¹³ Ковальчук А. Герої українського степу. Оборона півдня Держави (24 лютого – 15 березня 2022 р.). Б. м., 2022. С. 4–5.

¹⁴ Там само. С. 7–8.

¹⁵ Там само. С. 9.

о. Зміїний та північно-західною частиною Чорного моря з метою розблокування портів Ізмаїл, Білгород-Дністровський та Одеса.

Перша стратегічна оборонна операція порушила початкові плани російських окупантів, змусивши їх вивести війська з Північно-Західної ОЗ та зосередити зусилля на кількох напрямках у Східній та Південно-Західній ОЗ. У травні–серпні 2022 р. Сили оборони України провели другу стратегічну оборонну операцію. З позиції РФ, це був «другий етап військової спеціальної операції».

Російське командування передислокувало свої сили на Донбас, плануючи наступ за двома напрямками: на півночі, на кордоні Харківської та Донецької обл., і на півдні, на стику Донецької та Запорізької обл. Метою було оточити досить сильне угруповання українських військ (Об'єднані сили), розташоване на Сході України. Українські частини тут частково опиралися на потужні укріплення, які розбудовувалися з 2014 р. Лобовий штурм їх вважало безглуздом навіть російське командування, відоме своїм умінням не зважати на власні втрати. Однак ідея оточити угруповання Об'єднаних сил ударами з півночі і півдня виглядала дуже привабливою¹⁶.

Метою Сил оборони України було зірвати ці плани і завдати ворогові якомога більшої шкоди, яка б ускладнила Росії продовження цієї війни. На боці Росії була величезна кількість військ і техніки, перевага в ракетному озброєнні та авіації. На боці України – повне розуміння того, що цього ворога можна і потрібно перемогти, виняткова мотивація, абсолютна єдність суспільства та армії, а також чітке усвідомлення того, що на кону стоїть саме існування нації.

Початком битви за Донбас вважається 18 квітня, коли російські війська почали наступ на Слобожанському та Донецькому операційних напрямках. Основні зусилля агресор спрямував на агломерацію Троєград, що складається з міст Северодонецьк, Лисичанськ та Рубіжне. Наприкінці червня оборона Северодонецька втратила сенс через повне знищення міста російськими обстрілами. Щоб не потрапити в оточення, українські війська 25 червня відступили з Северодонецька. Оборона Лисичанська

¹⁶ Charuk A. Kampania w Donbasie. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 30–31.

тривала до 3 липня. Оборона Северодонецька дала змогу завдати російським військам значних втрат і вичерпала їхні резерви, змусивши зменшити інтенсивність наступу на інших напрямках. З іншого боку, втрата Северодонецька мала певне політичне значення – саме в цьому місті з 2014 р. розміщувалася адміністрація Луганської області. Росіяни змогли досягти однієї зі своїх цілей – окупувати всю територію Луганської обл., що уможливило зосередження сили на донецькому напрямку¹⁷.

Реалізувати перевагу, здобуту завдяки окупації Северодонецька і Лисичанська, росіянам не вдалось. Спроби подальшого наступу на міську агломерацію Слов'янськ–Краматорськ українські війська успішно блокували. Російські війська розтратили власний наступальний потенціал у локальних сутичках за невеликі і відносно незначні населені пункти. У липні 2022 р. почалась битва за Бахмут – тривала і виснажлива кампанія, яка скувала значні сили обох сторін.

Важливі події під час другої стратегічної оборонної операції відбувались на правобережжі Дніпра. Українська артилерія проводила цілеспрямовані дії щодо максимального послаблення російського угруповання. Це було відносно легко, з огляду на характеристики місцевості. Російський плацдарм на правому березі Дніпра мав відносно невелику глибину і був розділений р. Інгулець, яка впадає у Дніпро за 40 км на схід від Херсона. Це дало змогу паралізувати матеріально-технічне забезпечення російського угруповання на правому березі, ліквідувавши буквально кілька ключових мостів. Реалізація цього завдання стала можливою після отримання від США РСЗВ *HIMARS* – зброї великої дальності (80–85 км) і виняткової точності. Завдяки їй у третій декаді липня українці один за одним повністю або частково знищили такі мости: Антонівський автомобільний міст у Херсоні, Дарівський міст через Інгулець (сполучає Херсон і Нову Каховку), залізничний міст через Дніпро, розташований за кілька кілометрів на схід від Антонівського, та залізнично-автомобільний міст, що веде через шлюз греблі Каховської ГЕС. Російське угруповання на правому березі Дніпра було повністю позбавлене можливості доставки всього необхідного залізницею,

¹⁷ Ibid. Р. 22–23.

а пропускна здатність автомобільних переправ зведена до мінімуму. До того ж було порушено цілісність угруповання, фактично розділеного на дві групи: Херсонську і Каховську. Це створило передумови для звільнення окупованих територій на правому березі Дніпра, але поки що росіяни не збиралися поступатися. Навпаки – почали перекидати на правий берег підкріплення. Час на визволення цих територій прийшов восени.

Кінець весни та літо 2022 р. – це період, коли нова зброя, яку постачають в Україну західні союзники, починає відігравати все більшу роль у бойових діях. Якісна перевага цієї зброї, насамперед артилерії, допомогла компенсувати кількісну перевагу росіян і досягти значних успіхів на окремих напрямках. Найвідомішим прикладом є РСЗВ *HIMARS*. Надзвичайно важливими були й поставки далекобійних артилерійських систем калібру 155 мм – самохідних та причіпних. Окрім артилерії, Україна отримала значні обсяги бронетехніки – танки Т-72 із Польщі та Чехії, БТРи М113, *YPR-795*, *ІАВ* та інші¹⁸.

У ході другої стратегічної оборонної операції Сили оборони України не дозволили противникові переламати хід бойових дій на свою користь. Хоча росіяни здобули низку важливих населених пунктів на Донбасі, вони значною мірою вичерпали свої резерви і зазнали значних втрат. Це створило сприятливі умови для переходу українських військ у наступ. У серпні 2022 р. почалась стратегічна наступальна операція Сил оборони України. Їй передувала досить продумана й ефективна кампанія з дезінформації противника. Ще 11 липня 2022 р. міністр оборони Олексій Резніков повідомив ЗМІ про наказ Президента України «повернути окуповані райони на узбережжі Чорного моря, важливі для української економіки»¹⁹. На користь того, що великомасштабний наступ готується саме на півдні, свідчили й атаки ворожих позицій на Херсонщині, які почались 30 серпня. Зреагувавши на цю загрозу, росіяни почали перекидання на Херсонський

¹⁸ Charuk A. Broń z Zachodu. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 34–35.

¹⁹ Венкіна К., Губа Р. Зеленський наказав відвоювати південь України – Резніков. URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskyi-nakazav-vidvouiuvaty-pivden-ukrainy-reznikov/a-62432972> (дата звернення: 21.09.2023).

напрямок деяких частин, які до цього діяли на Харківщині. Ті ж частини, які лишались на Харківщині, значною мірою були знекровлені. Фактично, наслідком української дезінформаційної кампанії стало посилення російської оборони на Херсонщині шляхом «дренажу» живої сили і техніки з інших ділянок фронту (зокрема з Харківщини)²⁰.

Отже, на початку вересня 2022 р. на Слобожанщині склались сприятливі умови для проведення українськими військами наступальної операції. Її завданнями мали стати: 1) зниження російської загрози для Харкова; 2) створення загрози для російських військ у районі Лиман, Ямпіль, що мало послабити тиск ворога на українські війська в районі Слов'янська і Краматорська; 3) створення передумов для визволення північно-західної частини Луганської області; 4) спричинення деморалізуючого впливу на ворога; 5) подальша дезорганізація російського командування, змушеного вирішувати проблему оптимального використання недостатніх ресурсів²¹.

Першочерговою ціллю Слобожанської наступальної операції, яка розпочалась 6 вересня 2022 р., українське командування визначило м. Балаклія – важливий вузол комунікацій на півдні Харківської області, розташований на лівому березі р. Сіверський Донець. Визволення його створило б сприятливі умови для розвитку наступу на Куп'янськ. Уже в перші дні операції проявилась специфіка наступальних дій українських військ. У районі Балаклії, використовуючи вогневу перевагу і швидкість дій, українські танкові та механізовані підрозділи прорвали розтягнуту оборону противника, після чого в прорив були введені легкі мобільні групи. Перелом у ході бойових дій стався 8 вересня. Українські війська звільнили Балаклію. Під загрозою оточення опинились російські війська в районі Ізюму, а надвечір 10 вересня Міністерство оборони РФ оголосило про відведення своїх військ із районів Балаклії та Ізюму. Твердження про організоване «перегрупування» вступило в суперечність із величезною

²⁰ Strembski M. Wojna powietrzna nad Ukrainą 24 sierpnia – 23 września. *Lotnictwo*. 2022. № 10. P. 31.

²¹ Batacchi P., Mottola A. Ucraina, Putin in difficoltà e lo spettro nucleare. *Rivista Italiana Difesa*. 2022. № 11. P. 26.

кількістю трофеїв, здобутих українськими військами. За різними оцінками, від 6 до 12 вересня на Харківщині було захоплено від понад 100 до понад 300 одиниць бронетехніки (значна частина – у справному стані), не кажучи про інші трофеї²².

Перший етап Слобожанської наступальної операції завершився 12 вересня 2022 р. У результаті семиденних боїв українські війська звільнили всю окуповану частину Харківської області на захід від р. Оскіл. Окрім того, було здобуто кілька плацдармів на східному березі цієї річки, що сприяло успішному розвитку подальших наступальних дій. Були звільнені важливі комунікаційні вузли Балаклія, Куп'янськ, Ізюм, Вовчанськ, перерізано ключові маршрути постачання донецького угруповання ворога. Другим етапом Слобожанської наступальної операції стали бої за Лиман – важливий вузол комунікацій на півночі Донецької області. Завершилися вони визволенням міста 2 жовтня 2022 р.

Другим районом проведення широкомасштабних наступальних дій Сил оборони України восени 2022 р. стала правобережна Херсонщина. У цьому районі локальні контрнаступальні операції проводились ще у квітні, коли, скориставшись концентрацією зусиль ворога на Донбасі, українським військам вдалось вибити противника за межі Миколаївської області і звільнити низку населених пунктів Херсонщини.

Планування осіннього наступу на правобережній Херсонщині відбувалось за єдиним замислом ГШ ЗСУ разом із підготовкою наступу на Харківщині. Відповідно, перший етап наступу на Херсонщині планувався як допоміжний удар, покликаний ввести противника в оману і зв'язати його сили на півдні. Основний же удар готувався на Куп'янському напрямі. Після досягнення успіху на Харківщині, наступ на Херсонському напрямку продовжував розвиватися вже як основний²³.

Перший етап Херсонської наступальної операції тривав від 29 серпня до 23 вересня 2023 р. У ході нього Сили оборони України вийшли на адміністративну межу Херсонської області на Ка-

²² Харук А. Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6–12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 1. С. 12–13.

²³ Драпатий О. Кров Дніпром тече. Херсонська наступальна операція. Б. м., б. д. С. 6.

ховському напрямку, а також створили плацдарм на східному березі р. Інгулець на Херсонському напрямі. Щоб зупинити наступ українських військ, противник 14 і 16 вересня завдав ракетних ударів по гідротехнічних спорудах Карачунівського водосховища в районі м. Кривий Ріг, що спричинило підняття рівня води в р. Інгулець на кілька метрів та ускладнило наведення понтонних переправ. Бойові дії на Херсонщині в другій половині вересня стали позиційними²⁴.

Успіх українських наступальних операцій на Харківщині та Херсонщині підштовхнув російське військово-політичне керівництво до оголошення 23 вересня 2022 р. «часткової» мобілізації – заходу, який воно намагалось усіляко відтягнути. Адже оголошення мобілізації означало де-факто визнання того, що в Україні РФ веде саме війну, а не «спеціальну військову операцію». Однак іншого способу компенсувати втрати особового складу російське командування вже не бачило. Іншим наслідком українського наступу стало оголошення 30 вересня анексії чотирьох українських областей – Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської. Рішення це виглядало дещо комічним на тлі майже повного визволення Силами оборони України Харківщини, успішного наступу українських військ на правобережжі Херсонщини та неспроможності росіян повністю окупувати території Донецької і Луганської областей.

На другому етапі Херсонської наступальної операції, який тривав від 2 до 18 жовтня, українські війська зосередились на веденні бойових дій на Бериславському напрямку (на східному березі р. Інгулець). Тактика наступальних дій Сил оборони України передбачала постійний вогневий тиск у поєднанні з ракетно-артилерійськими та авіаційними ударами по лініях комунікації та складах противника. Росіяни намагались контратакувати, однак такі дії здебільшого були хаотичними і проводились незначними силами²⁵.

Утримання ворогом позицій на правому березі Дніпра ставало все складнішим, з огляду на невелику глибину плацдарму, який повністю прострілювався українськими засобами ураження, та

²⁴ Там само. С. 9.

²⁵ Там само. С. 9–10.

неможливість налагодити безперебійне постачання – капітальні мости через Дніпро були виведені з ладу внаслідок українських ракетних ударів, а пропускна спроможність імпровізованих переправ була явно недостатньою. В останній декаді жовтня російське командування почало підготовку до виведення своїх військ із тимчасово окупованих територій на правому березі Дніпра. До 3 листопада була завершена евакуація окупаційної адміністрації з Херсону. Третій етап Херсонської наступальної операції (8–12 листопада 2022 р.) передбачав витіснення ар'єргардів російських військ та остаточне визволення правобережної частини Херсонської області. Українські війська 11 листопада увійшли в Чорнобаївку, Херсон та Берислав і вийшли на лінію р. Дніпро. Наступного дня в Херсон повернулась обласна військова адміністрація²⁶.

Підсумком Херсонської наступальної операції стало вигнання ворога з єдиного плацдарму на Правобережній Україні, закріплення успіху з повернення контролю України над північно-західною частиною Чорного моря, часткове зменшення загрози ворожих ракетних ударів по Миколаєву та Одесі, а також суттєве скорочення протяжності лінії фронту. Останнє дало змогу перекинути частину військ і озброєння на інші ділянки фронту. З іншого боку, не вдалось розгромити російське угруповання на правобережній Херсонщині. Противник зумів відвести більшість особового складу на лівий берег Дніпра. Це використали росіяни для підсилення своїх військ на інших ділянках.

Після завершення Слобожанської та Херсонської наступальних операцій лінія фронту на більший її протяжності стабілізувалася. Однак обидві сторони продовжували «промацувати» оборону одна одної, намагаючись перейти до бодай локальних наступальних дій. Наприклад, 1 листопада 2022 р. з'явилось повідомлення про те, що Сили оборони України зуміли форсувати р. Жеребець на Луганщині і закріпитись на її східному березі. Іноземні аналітики розглядали це як початок наступу на м. Сватове, однак їхній прогноз виявився поспішним²⁷. Противник же

²⁶ Драпатий О. Кров... С. 11–12.

²⁷ Рік війни за свободу. Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022–24.02.2023): у 4 кн. Київ: Ліра-К, 2023. Кн. 3. С. 124.

упродовж листопада–грудня 2023 р. у Східній ОЗ намагався вести активні бойові дії на трьох напрямках – Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському. Важливою особливістю боїв за Бахмут у грудні 2023 р. стало масове застосування на цьому напрямку бійців т. зв. приватної військової компанії «Вагнер». За оцінками Міноборони України, їхня чисельність досягала 25 тис. осіб²⁸. Однак навіть завдяки такому масованому застосуванню «гарматного м'яса» росіянам не вдалось досягти перелому на свою користь.

Стабілізація лінії фронту, яка спостерігалася наприкінці 2022 р., дала змогу констатувати завершення першої стратегічної наступальної операції Сил оборони України та перехід до нового етапу російсько-української війни – третьої стратегічної оборонної операції. Уздовж лінії фронту йшли локальні бої, хоча місцями дуже напружені, наприклад на Бахмутському напрямку. Однак назагал сторони готувалися до нової, весняно-літньої кампанії 2023 р. Сили оборони України формували нові бригади та інші частини з прицілом на подальші наступальні операції. Росіяни ж укріплювали свої позиції.

Окремо варто зауважити про ще один аспект російсько-української війни – авіаційно-ракетні удари РФ по території України. Завдяки кількісній та якісній перевазі в бойовій авіації і ракетному озброєнні російське військово-політичне керівництво розглядало такі удари як один із головних засобів досягнення цілей агресії. Значна дальність дії ракет авіаційного та морського базування давала змогу уражати цілі на усій території України.

Широкомасштабне вторгнення військ РФ почалося саме з масованого ракетно-авіаційного удару. Було випущено понад 200 ракет авіаційного базування (Х-555, Х-31П, Х-59М), морського (ЗМ14 «Калібр») і наземного («Іскандер-М»). Цілями стали деякі аеродроми Повітряних сил України, склади пального, боєприпасів, окремі пункти управління, позиції радіотехнічних і зенітних ракетних військ. Однак не завдавались удари по системах управління стратегічного рівня. Своїх цілей перший удар не досяг – система військового та державного управління України дезорганізована не була, авіація й сили ППО, хоч і зазнали

²⁸ Там само. С. 127.

певних втрат, але зберегли боєздатність²⁹. У наступні місяці авіаційно-ракетні удари по об'єктах у глибині території України продовжувалися. Російські збройні сили виявилися неспроможними підтримувати таку ж інтенсивність ударів, яка спостерігалась 24 лютого 2022 р. Водночас розширився спектр засобів ураження – для обстрілу наземних цілей від квітня 2022 р. почали використовувати протикорабельні ракети наземного базування П-800 «Онікс», до бойової роботи підключилися важкі бомбардувальники Ту-22М3, які запускали ракети класу «повітря-поверхня» Х-22 (і їх удосконалений варіант Х-32)³⁰. Ще однією якісною зміною стало застосування ударних БПЛА одноразового використання іранського виробництва «Шахед-136» (росіяни називають їх «Герань-2»). Перший такий БПЛА збила українська ППО 13 вересня 2022 р. Із другої декади вересня такі БПЛА використовував противник на Слобожанському напрямку для знищення української артилерії³¹. Поступово зона застосування «Шахедів» розширилась вглиб території України, а їхнє використання стало масовим – обсяги постачання таких БПЛА з Ірану обчислювались сотнями.

Восени 2022 р. російські авіаційно-ракетні удари стали систематичними, що визначало їх як стратегічну наступальну кампанію зі знищення критичної інфраструктури. Пріоритетними цілями стали елементи енергосистеми – електростанції, ТЕЦ, трансформаторні підстанції. Ударами по об'єктах електроенергетики противник намагався схилити керівництво України до переговорів, погрожуючи залишити цивільне населення без електрики й опалення в осінньо-зимовий період. Перший удар у межах цієї кампанії був завданий 11 вересня 2022 р. по Харківській ТЕЦ-5, Зміївській ТЕЦ, Павлоградській ТЕЦ-3, Кременчуцькій ТЕЦ³².

На зростання загрози з повітря Сили оборони України відреагували удосконаленням тактики ППО. Мобільні вогневі групи,

²⁹ Макаров В., Резнік В. Боротьба в повітряному просторі під час війни Росії проти України: узагальнення перших місяців. *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 20–22.

³⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (квітень 2022 р.). Київ, 2022. С. 101.

³¹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (вересень 2022 р.). Київ, 2022. С. 129.

³² Рік війни за свободу... Кн. 3. С. 185.

озброєні ПЗРК, зенітними самохідними установками та великокаліберними кулеметами, оперативно висувались на маршрути польоту груп ударних БПЛА та крилатих ракет, знищуючи їх. Дуже важливе значення мало якісне посилення ППО завдяки постачанню сучасних ЗРК з-за кордону, яке почалось саме восени 2022 р. Упродовж жовтня–листопада в Україну надійшли ЗРК IRIS-T із Німеччини, *NASAMS* зі США, *Spada Aspide* з Іспанії, *Crotale* з Франції³³.

Російське командування вдалось до масування зусиль: в одному авіаційно-ракетному ударі запускалось кілька десятків, а часом понад сотня ракет і ударних БПЛА. Упродовж жовтня 2022 р. – лютого 2023 р. було завдано 16 таких ударів (5 у жовтні, 2 у листопаді, 4 у грудні, 3 у січні та 2 у лютому). Значну кількість ракет і БПЛА збивала українська ППО (наприклад, під час першого удару 10 жовтня 2022 р. – 45 ракет із 83 і 22 БПЛА з 25), однак інші влучали в цілі. Результатом стало ураження багатьох об'єктів критичної інфраструктури, перебої з енергопостачанням на практично усій території України, загибель десятків мирних людей³⁴. Однак очікуваного результату ворог не досяг – волю українського народу до опору агресії зламати йому не вдалося.

Перший рік, що пройшов після початку широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну, переконливо засвідчив: сподівання російського військово-політичного керівництва на швидку перемогу не виправдалися. Російський бліцкриг провалився завдяки волі до боротьби Сил оборони України та усього українського народу. Суттєву роль відіграла і підтримка наших зарубіжних партнерів, зокрема постачання новітніх зразків озброєння. Сили оборони України за цей час реалізували дві стратегічні оборонні операції і одну наступальну, визволивши значну частину території, окупованої ворогом у перші тижні широкомасштабного вторгнення, відбили стратегічну наступальну кампанію зі знищення критичної інфраструктури. Водночас ми ніколи не повинні забувати ту ціну, яку український народ платить за прагнення залишитись вільним.

Андрій ХАРУК

³³ Там само. С. 191.

³⁴ Там само. С. 192–194.